

ANNA WRZESIŃSKA
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

WCZESNOŚREDNIOWIECZNY POCHÓWEK SZKIELETOWY
Z GROBU 17/98 Z DZIEKANOWIC, STANOWISKO 22, GM. ŁUBOWO,
WOJ. WIELKOPOLSKIE.

Analizie antropologicznej poddano szczątki kostne pochodzące z wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego 17/98 ze stanowiska Dziekanowice 22. Cmentarzysko zlokalizowane jest na wschodnim brzegu jeziora Lednickiego, około 90 metrów od jego brzegu, naprzeciw wyspy Ostrów Lednicki. Leży na niewielkim wyniesieniu, a jego obszar (po ostatnim sezonie badań), obejmuje powierzchnię około 6400 m². Jego datowanie można określić na okres od połowy XI po koniec wieku XII (A. J. Wrzesińscy 1992, 1993, 1995, A. Wrzesińska, J. Wrzesiński 1998). Na cmentarzysku wyeksplorowano 564 groby, w tym 561 grobów szkieletowych i 3 groby puste. Analizie antropologicznej poddano szkielety lub ich fragmenty należące do 601 osobników.

MATERIAŁ I METODA

Materiał kostny opracowano według metod powszechnie stosowanych w antropologii. Określenia płci osobnika oraz przybliżonego wieku w chwili śmierci dokonano na podstawie diagnostycznych cech opisowych i metrycznych czaszki, miednicy i kości długich (J. Strzałko, M. Henneberg 1975). Ocena wieku w chwili śmierci osobnika oparta została zasadniczo na stopniu obliteracji szwów czaszkowych i starcia koron zębów stałych, oraz na ocenie zmian struktury gąbczastej nasady bliższej kości udowej. Przy pomiarach posługiwano się techniką antropologiczną R. Martina (1957). Wysokość ciała osobnika wyliczono z pomiarów kości długich stosując metody Pearsona (J. Strzałko 1971).

W czytelnym, lecz płytkim wkopie grobowym, odsłoniętym około 40 cm poniżej darni, wystąpił niekompletny szkielet dorosłego osobnika. Stan zachowania kośćca: czaszka uszkodzona; fragmentarycznie zachowane kości podstawy i kości sklepienia czaszki. Żuchwa słabo zachowana. Brak czytelných żeber, kości kręgosłupa i kości pasa barkowego. W grobie czytelne trzony kości kończyn górnych i dolnych. Brak kości dłoni i większości kości stóp. Wystąpiły nieliczne kości stopy prawej. Czytelne w grobie kości pasa miednicznego (ryc. 1). Szkielet był źle zachowany, silnie zwię-

trzały i wtórnie uszkodzony przez płytkie zaleganie w grobie. Uprawy rolne, orka pozostały nie bez wpływu na jego stan zachowania. Na poziomie szkieletu odsłonięto czytelną jamę grobową o długości około 220 cm a szerokości 80 cm. Kształt jamy był prostokątny o bokach lekko zaokrąglonych. Szkielet zorientowany był czaszką na północny wschód o 16° odchyleniu od osi wschód-zachód. Zmarły ułożony był na grzbiecie, w pozycji wyprostowanej. Kończyny górne ułożone wzdłuż tułowia, szeroko, kończyny dolne wyprostowane i ułożone blisko siebie. Szkielet in situ uchwycono na długości 174 cm. Czaszka spoczywała na podstawie, pierwotnie (?) twarzą skierowana na zachód. Żuchwa oddzielona od czaszki spoczywała na dolnym odcinku kręgowców szyjnych (?). Szkielet przesunięty w jamie grobowej w partię południową jamy, a strona lewa szkieletu opadła niżej w grobie o 2 – 3 cm na całej długości. Jama grobowa płytka, wkopana w gliniaste podłoże. Szkielet spoczywał na spągu jamy. Głębokość zalegania w grobie strony prawej szkieletu: strop 113,13 – 113,10 m n.p.m., spąg 113,10 – 113,08 m n.p.m.; lewej strony szkieletu: strop 113,10 – 113,08 m n.p.m., spąg 113,07 – 113,06 m n.p.m.; czaszki: strop 113,14 m n.p.m., spąg 113,10 m n.p.m. W grobie przy prawym podudziu/stopie, wystąpiła misa brązowa (por. E. Pawlicka w tym tomie), zabytek nr inw. zab. 57/98 Dz. 22 (ryc. 2, 3, 4, 5). Z wnętrza misy i z jamy grobowej pobrano próby ziemi w celu wykonania analiz chemicznych i palinologicznych (E. Bulska w tym tomie, M. Makohonienko w tym tomie). Na krawędzi misy wystąpiły fragmenty drewna, drancicy prawdopodobnie przykrywającej misę, które wraz z przylegającą ziemią pobrano do analiz (por. M. Michniewicz w tym tomie, próba 1). Zdecydowano się na eksplorację misy wraz z ziemią zalegającą pod nią. Dla zabezpieczenia nie najlepszego stanu zabytku, do wnętrza misy po uprzednim wyłożeniu folią, wlano gips stabilizujący poszczególne elementy tego zabytku od wnętrza (ryc. 6). Zabytek po okopaniu i podważeniu przeniesiono w bloku ziemi na deskę i zabezpieczono wilgotnymi tkaninami. Misę przewieziono do Pracowni Konserwacji MPP, gdzie już w warunkach gabinetowych przystąpiono do usuwania ziemi i odsłonięcia spodniej strony misy. Pod misą wystąpił duży fragment deski (ryc. 7), o wymiarach $9,3 \times 5$ cm (por. M. Michniewicz w tym tomie, próba 2). Między deską a misą wystąpił duży fragment tkaniny (ryc. 8), o wymiarach $16,4 \times 10$ cm, prawdopodobnie worka okrywającego misę (por. A. Sikorski w tym tomie, próba 3 i 4). W grobie nie wystąpiły inne przedmioty.

ANALIZA MATERIAŁU

W grobie wystąpiły szczątki kostne należące do osobnika dorosłego. **Czaszka:** uszkodzone obie kości skroniowe, fragment łuski kości potylicznej (o grubości 7 mm), trzon kości klinowej zespolony z podstawą kości potylicznej i kilka ułamków kości cieniowych (o grubości 5 – 6 mm). Rozdrobienie kości mózgowczaszki nie pozwala na odtworzenie jej kształtu. Kości czaszki o średnio masywnej budowie. Wyrostki sutkowate stosunkowo długie lecz wysmukłe, o wyraźnym urzeźbieniu. Zachowany odcinek szwu węglowego, wolny.

Żuchwa słabo zachowana. Uzębienie kompletne. Obustronnie wyrżnięte trzecie zęby trzonowe, nieznacznie starte.

Ryc. 1. Grób 17/98 — widok od zachodu

Ryc. 2. Misa brązowa in situ w grobie

Ryc. 3. Misa brązowa in situ w grobie — fragment (fot. J. Wrzesiński)

Ryc. 4. Misa brązowa in situ w grobie — fragment (fot. J. Wrzesiński)

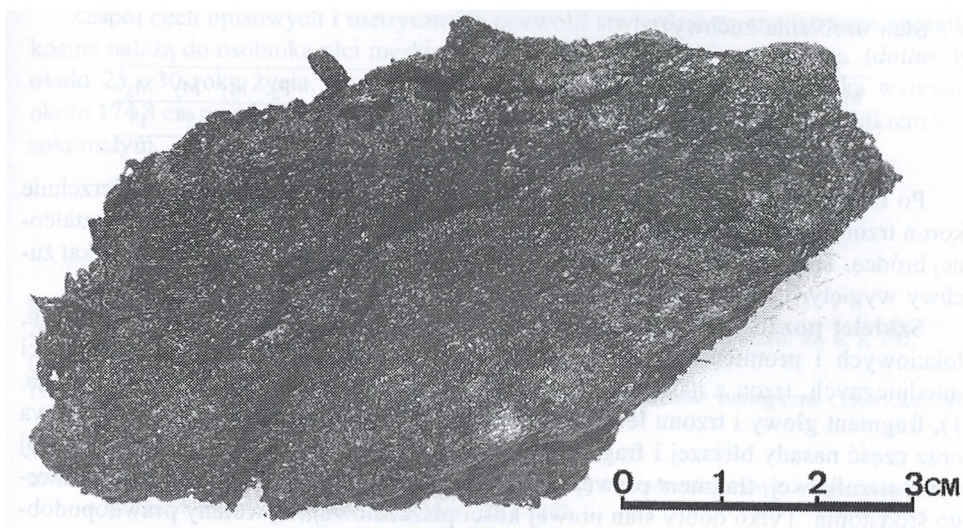

Ryc. 5. Misa brązowa in situ w grobie — fragment

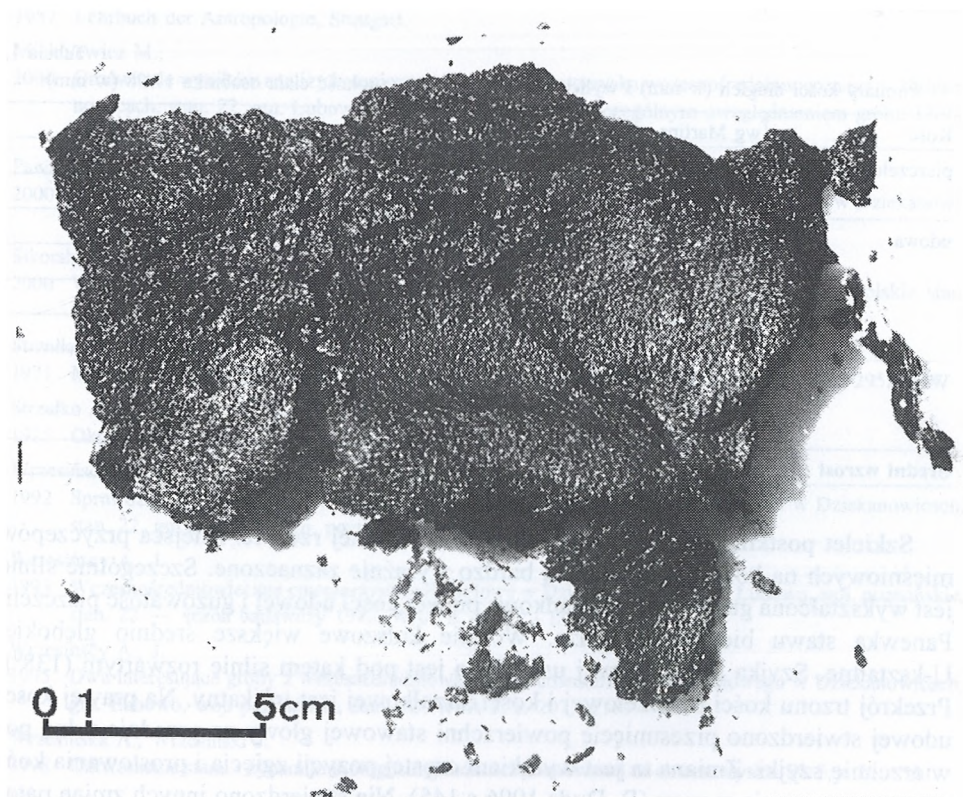

Ryc. 6. Misa brązowa wypełniona gipsem przed wyjęciem z grobu

Ryc. 7. Deska drewniana spod miski

Ryc. 8. Tkanina spod miski

Stan uzębienia żuchwy:

M ₃	M ₂	M ₁	P ₂	P ₁	0	0	0	I ₁	I ₂	C	P ₁	P ₂	M ₁	M ₂	M ₃
1 ⁰	2 ⁰	3 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	0	0	0	2 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	2 ⁰	1 ⁰

Po brakujących zębach żębobody otwarte, utrata zębów pośmiertna. Powierzchnie koron trzonowców słabo starte. Żuchwa miernie masywna o średnio silnie wykształconej bródce. Trójkąt bródkowy wyraźnie zaznaczony. Dość duża głowa żuchwy a kąty żuchwy wygięty.

Szkielet pozaczaszkowy: uszkodzone, bez nasad, trzony obu kości ramiennych, łokciowych i promieniowych. Niewielki fragment kości krzyżowej, ułamki kości miednicznych, trzon z nasadą bliższą prawej kości udowej (zdjęto pomiary — tab. 1), fragment głowy i trzonu lewej kości udowej. Kompletna prawa kość piszczelowa oraz część nasady bliższej i fragment trzonu lewej kości piszczelowej. Trzon prawej kości strzałkowej, fragment prawej kości piętowej i skokowej oraz dwie kości prawego śródstopia. Tylko dobry stan prawej kości piszczelowej, wywołany prawdopodobnie patyną brązową od zabytku — misy brązowej, pozwolił na zdjęcie pomiarów długości kości długiej, pozwalający wyliczyć przypuszczalną przyżyciową wysokość zmarłego (tab. 1).

Tabela 1.

Pomiary kości długich (w mm) i wyliczona przyżyciowa wysokość ciała osobnika 17/98 (w mm).

Kość	wg Martina	Pomiary	Wartość
piszczelowa	M-1	długość całkowita	392
	M-10	obwód trzonu	78
udowa	M-8	obwód w środku trzonu	87
	M-16	szerokość szyjki	27
	M-18	wysokość głowy	51
	M-19	szerokość głowy	44
Wzrost	wg M. Trotter i G. Gleser		1775
	wg E. Breitingera		1746
	wg L. Manouvriera		1724
Średni wzrost			1748

Szkielet postkranialny o budowie masywnej i silnej rzeźbie. Miejsca przyczepów mięśniowych na kościach długich są bardzo wyraźnie zaznaczone. Szczególnie silnie jest wykształcona guzowatość pośladkowa prawej kości udowej i guzowatość piszczeli. Panewka stawu biodrowego duża. Wcięcie kulszowe większe średnio głębokie, U-kształtne. Szyjka kości udowej ustawiona jest pod kątem silnie rozwartym (138°). Przekrój trzonu kości piszczelowej i kości strzałkowej jest trójkątny. Na prawej kości udowej stwierdzono przesunięcie powierzchni stawowej głowy na przednio-tylną powierzchnię szyjki. Zmiana ta jest wynikiem częstej pozycji zgięcia i prostowania kończyny np. w czasie marszu (B. Duda 1996 s.145). Nie stwierdzono innych zmian patologicznych na zachowanych fragmentach kości.

Zespół cech opisowych i metrycznych pozwolił stwierdzić że analizowane szczątki kostne należą do osobnika płci męskiej. Wiek w chwili śmierci oceniono na *Adultus*, tj. około 25 – 30 roku życia. Przyżyciowa wysokość ciała badanego osobnika wynosiła około 174,8 cm co odpowiada kategorii wzrostu wysokiego. Zmarły był osobnikiem wysokorosłym.

LITERATURA

- Bulska E.
2000 Wybrane metale wypełnika misy brązowej z grobu 17/98 — wynik oznaczeń, SL 6, s. 205.
- Duda B.
1996 Zmiany w układzie kostnym spowodowane przeciążeniem, *Zmienność Biologiczna Człowieka*, Kraków, vol. 3, s. 139 – 149.
- Makohonienko M.
2000 Analiza palinologiczna zawartości ziemi z misy brązowej z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska a Dziekanowicach, stanowisko 22, SL 6, s. 207 – 212.
- Malinowski A., Strzałko J., (red.)
1985 *Antropologia* PWN, Warszawa, Poznań
- Martin R.
1957 *Lehrbuch der Anthropologie*, Stuttgart.
- Michniewicz M.,
2000 Omówienie wyników analizy botanicznej drewna z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Dziekanowicach, stan. 22, gm. Łubowo, woj. wielkopolskie, ze szczególnym uwzględnieniem grobu 17/98, SL 6, s. 225 – 237.
- Pawlicka E.
2000 Wyniki analizy składu chemicznego misy brązowej nr inw. zab. 57/98 z cmentarzyska w Dziekanowicach stanowisko 22, SL 6, s. 203.
- Sikorski A.
2000 Wyniki analiz fragmentów tkanin z grobu 17/98 z Dziekanowic, gm. Łubowo, woj. wielkopolskie, stan. 22, SL 6, s. 213 – 224.
- Strzałko J.
1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, PAn 37, s. 295 – 314.
- Strzałko J., Henneberg M.
1975 Określenie płci na podstawie szkieletu, PAn 41, z 1, s. 105 – 126.
- Wrzesińscy A., J.
1992 Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym w Dziekanowicach, stan. 22, gm. Łubowo, woj. poznańskie, WSA 1, s. 103 – 112.
- Wrzesińscy A., J.
1993 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22 — sezon badawczy 1992, WSA 2, s. 157 – 184.
- Wrzesińscy A., J.
1995 Dwa interesujące groby z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Dziekanowicach, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22, WSA 3, s. 207 – 218.
- Wrzesińska A., Wrzesiński J.
1998 Odtworzenie stanu i dynamiki biologicznej ludności pochowanej na cmentarzysku, SL 5, s. 29 – 39.
- Wrzesiński J.
2000 Misa brązowa z cmentarzyska w Dziekanowicach — próba interpretacji, SL 6, s. 185 – 201.

DAS FRÜHMITTELALTERLICHE SKELETTGRAB 17/98 AUS DZIEKANOWICE,
WOJ. GROßPOLEN, GEM. LUBOWO, FST. 22

Zusammenfassung

Einer anthropologischen Analyse wurden die Knochenüberreste aus dem frühmittelalterlichen Skelettgrab 17/98 aus der Fundstelle Dziekanowice 22 unterzogen. Das Gräberfeld liegt am östlichen Ufer des Lednica-Sees, ca. 90 von seinem Ufer, gegenüber der Insel Ostrów Lednicki. Es liegt an einer kleiner Erhöhung und seine Fläche umfaßt (nach der letzten Ausgrabungssaison) ca. 6400 m² Fläche. Seine Datierung kann als Mitte des 11. bis Ende des 12. Jh. bestimmt werden (A. J. Wrzesińscy 1992, 1993, 1995, 1998). Auf dem Gräberfeld wurden 564 Gräber, darin 561 Skelettgräber und 3 leere Gräber freigelegt. Der anthropologischen Analyse wurden die Skelette oder deren Fragmente unterzogen, die zu 601 Toten gehörten.

In einem deutlichen, aber flachen Grabschurf, der ca. 40 cm unter dem Rasen freigelegt wurde, befand sich das Skelett eines erwachsenen Toten (Abb. 1). Dieses Skelett war schlecht erhalten, stark verwittert und infolge der flachen Lage im Grab sekundär beschädigt. Auf dem Niveau des Skeletts wurde eine deutliche Grabgrube mit ca. 220 cm Länge und 80 cm Breite freigelegt. Die Grube hatte rechteckige Form, mit leicht abgerundeten Seiten. Das Skelett lag mit dem Schädel nach Nordosten, mit 16° Abweichung von der Achse Osten-Westen. Der Tote lag auf dem Rücken, in ausgestreckter Position. Die Arme gelegt dem Körper entlang, breit gelegt, die Beine ausgestreckt und nahe voneinander gelegt. Das Skelett *in situ* war 174 cm lang. Im Grab, bei dem rechten Unterschenkel/Fuß, befand sich eine Bronzeschüssel, Fund Inv.Nr. 57/98 Dz. 22 (Abb. 2, 3, 4, 5). Aus dem Inneren der Schüssel und aus der Grabgrube wurden die Erdeproben entnommen, zwecks der Durchführung der chemischen und pollenanalytischen Analysen (E. Bulska in diesem Band, M. Makohonienko in diesem Band). Am Rand der Schüssel traten Holzfragmente, Fragmente einer Schindel auf, die wahrscheinlich die Schüssel bedeckte, die mit der anliegenden Erde für die Analysen entnommen wurden (vgl. M. Michniewicz in diesem Band, Probe 1). Es wurde entschieden, die Schüssel mit der darunter liegenden Erde zu untersuchen. In der Konservationsabteilung des Museums der Ersten Piasten wurde, in Kabinettbedingungen, die Erde beseitigt und die untere Schüsselseite aufgedeckt. Unter der Schüssel befand sich ein großes Fragment eines Brettes (Abb. 7), 9,3 x 5 cm (vgl. M. Michniewicz in diesem Band, Probe 2). Zwischen dem Brett und der Schüssel trat ein großes Gewebefragment (Abb. 8) mit Abmessungen 16,4 x 10 cm auf (vgl. A. Sikorski in diesem Band, Proben 3 und 4). Im Grab befanden sich keine anderen Gegenstände.

Der Komplex von beschreibenden und metrischen Eigenschaften ließ festzustellen, daß die analysierten Knochenüberreste einem Toten des männlichen Geschlechts gehören. Der Alter zum Zeitpunkt des Todes wurde als *Adultus*, d.h. ca. 25 – 30 Lebensjahr eingeschätzt. Der Körper des untersuchten Toten war während seines Lebens ca. 174,8 cm groß, was der Kategorie der hohen Menschen entspricht.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Grab 17/98 — Ansicht vom Westen
- Abb. 2. Bronzeschüssel *in situ* im Grab
- Abb. 3. Bronzeschüssel *in situ* im Grab — Fragment
- Abb. 4. Bronzeschüssel *in situ* im Grab — Fragment
- Abb. 5. Bronzeschüssel *in situ* im Grab — Fragment
- Abb. 6. Die mit Gips ausgefüllte Schüssel vor dem Herausnehmen aus dem Grab
- Abb. 7. Holzbrett, das sich unter der Schüssel befand
- Abb. 8. Gewebe, das sich unter der Schüssel befand